

През втората половина на 20 век и особено през последното му десетилетие, според етнопсихолозите няма никакво значение, че основният фактор за междуетнически различия в психичния живот на хората е именно културата, независимо от многозначността на понятието. Културата в същото време е и много функционална.

Сред множеството, от най-важните изпълнявани от нея функции е регулативната функция, чрез която в една или друга степен се определя поведението на хората. Не случайно етнопсихолозите говорят за различна степен на регулативните функции на културата, изхождайки от предположението, че съществуват значителни межкултурни и междуличностни различия в степента на индивидуализация на поведението, съотношението между неговите реактивни и активни компоненти. Според Лотман за "обществото съвсем не съществуват всички постъпки на индивида, а само тези, на които в дадената културна система се приписва някакво социално значение".

Оказвайки влияние на социалното поведение, културата определя само това поведение, които някои автори определят като "**социотипно поведение на личността**".

Поведението, което изразява "

типовите програми на дадена култура

" и се осъществява в стандартни за съответната общност ситуации, всъщност освобождава личността от необходимостта да вземе индивидуално решение.

В степента, в която социотипичното поведение се отнася към определен начин на живот, то носи със себе си подкрепление тогава, когато човек се сблъска с нестандартна ситуация, в частност в условията на друга култура. Културните регулаторни функции могат да бъдат обединени в понятието "**традиция**". Основанията за използването на му са във факта, че през последните десет години е налице тенденция да се разбира много по-широк кръг явления и процеси под "традиция". Днес е много по-обемна трактовката на съдържанието на традициите, като към него се включват и устойчивите до съответната култура стереотипни форми на поведение –

обичаите

. Съществувала е тенденция категориите : традиции – към духовната сфера на живота на обществото и обичаи – сферата на наблюдаемото, да се отнасят към различни сфери от живота на общността. В етнопсихологията в качеството им на традиции са се изучавали предаваните от поколение на поколение особености на отношението към личността – ценностите, интересите, убежденията, нравствени норми, които са база за индивидуално вземане на решение и действие. В качеството на обичаи са се изследвали устойчивите форми на полагане в действителността или поведенческите стереотипи.

Някои съвременни психолози са склонни да не отдават голямо значение на разграничаването на понятията “ **култура** ” и “ традиция ”. Понятието “ традиция ” е по-тясно от понятието “ култура ”, но в същото време образува централната зона на културата, нейното неизменно съдържание. Счита се, че между трите понятия съществува определено вертикално съотнасяне – понятието “ култура ” е по-общо в сравнение с “ традицията ”, тя на свой ред (последната) по – общо в сравнение с “ обичаите ”. Във всяка култура традицията притежава цялостен характер и представлява сложна система от взаимосвързани елементи като обичаи, ценности, норми, убеждения, явяващи се регулатори на индивидуалното поведение. Обичаите като отработени културни модели на поведение, се представят като достъпни за изследване факти, непосредствено характеризиращи поведението на членовете на съответната общност. Възможно е, само отделни обичаи да ни дадат представата за регулативните функции на културата. Например може да наблюдаваме процеса на хранене, на маса или в седнало положение на пода, да се използват много прибори или само ръце, безшумно или както в Китай гостите показват че храната е вкусна с одобрително мляскане. Обичаите се отнасят към универсални човешки факти, но в отделните етнически общности те имат своя специфика, която е резултат от влиянието на традицията в по-тесен и на културата в по-широк смисъл.

Особен акцент се поставя върху такива елементи на традицията оттам и на културата като съответните семейни ценности и норми, пребиваващи в дадена етническа общност. Тенденцията при изследването на традицията в качеството и на структура от взаимосвързаните елементи в последно време се характеризира с извеждането на такива особености на една или друга култура, които пронизват всичките и части и се проявяват в регулацията на човешкото поведение. Това е подход характерен за многобройните опити да бъдат дефинирани една или няколко основополагащи особености или изменения на културата.

Уилям и Кейт Стефани анализират огромна литература и определят 11 такива фундаментални изменения на културата:

1. Индивидуализъм / колективизъм или ориентация към индивидуални / групови цели

1. Степен на полерантност към отклоненията от приетите в културата норми, т.е. степента на свобода между общностните норми и поведението на индивида

1. Степента на избягване на неопределеността и съответно потребността от формални правила

1. Макулизъм / феминизъм , т.е. културна оценка за качествата, разглеждани като стереотипни за мъжете / жените и степента на поощрение на традиционните полови роли

1. Културна оценка за природата на човешката същност като добра, лоша или смесена

1. Сложността на съответната култура и степента на нейната диференциация

1. Емоционалния контрол или степента на допустимост на емоционална експресивност

1. Близостта на контактите или допустимите по време на общуването дистанции и прикосновения

1. Дистанцията между индивидите и властта или степента на неравенство между висше или невисшестоящите в социалната йерархия. През същата тази 1996 г . Матсумото предлага модификация на същото това изменение на културата, нарича го диференциация на статуса, т.е. степента на възпроизводство на статусните различия между представителите на културата или максимализиране

1. Висока контекстност / ниска контекстност или максимализиране / минимализиране на различията в поведението в зависимост от ситуацията

1. Дихотомията човек / природа или степента на господство на човека над природата, т. е. Стремжът към подчиняване на природата или хармония с нея.

Това не са всички измерения на културата предполагащи опозициите на психологическите типове. В анализа на съпрузите Стефани не се говори за културните различия във времевите ориентации / на миналото / настояще / бъдещето / по степен на предпочита активност / стремжът да се установиш или да правиш / , също така противопоставянето на културата на вината срещу културата на срама. Лотман отбелязва , че е различното влиянието върху индивидуалното поведение при съпоставянето на

писмени и безписмени култури. Според него, в писмените култури личността избира индивидуална стратегия на поведение, опирайки се напричинно слдствените връзки или очакваната ефективност. В безписмените – тя се ориентира чрез знаците, символите и предсказанията, пренасяйки избора на поведение към извънличностната сфера.

Измененията на културата предполагат различно количество елементи , регулиращи поведението на индивида в етническата общност, но в същото време между тях е налице и нещо общо, тоест във всеки случай, такива елементи на традицията като ценностите, норми, обичаи се анализират от гледна точка на проявяващите се в тях базисни компоненти на културната структура. Такива системообразуващи елементи на субективната култура Триандис нарича – Културни синдроми. При разглеждането характеристиките на индивидуализма в качеството му на културен синдром, основополагаща се смята ориентацията към автономната личност. Обратно – при разглеждането на колективизма в измеренията културен синдром като базисни трябва да се имат предвид личностните ориентации към семейство, рада, племето, етническата общност, дъжавата религиозната група.

Според становището на съвременни изследователи като Бери, Триандис, Хофстеде и др. във фундаменталните ориентации на културите или спрямо индивидуалната личност, или по отношение на някакъв колектив или общност, се съдържат и най значимите межкултурални различия.

Проблемът на психологическите измерения на индивидуализма и колективизма в качеството им на културни синдроми занимава психолозите още от 70-години на 20 век – Брунер. Сравнителните изследвания на Хсю показват, че за американците жизнения смислообразуващ фактор е центриран около индивида, докато за китайците основополагащо е центрирането около ситуацията и постоянно възпроивеждащата се зависимост от общността и нейните културни норми.

Холанския изследовател Хофстеде в емпиричните изследвания на колективизма и индивидуализма през 80 – те и началото на 90- те години на 20 век, предлага една от най- известните системи за измеренията на културата. Провежда огромна изследователска работа – факторен анализ на 116 000 анкети , съдържащи ценностните ориентации на сътрудници на корпорация IBM в повече от 50 страни на света. Той отделя 4 основни фактора, сред които е индивидуализма разбиран от него като “ емоционална независимост “ на индивида от групата, организацията или други колективи. Другите три са : маскулинност / феминизъм, избягването на неопределеността и дистанцията между индивидите и властта . В качеството на

единица за анализ се разглеждат държавите, в които се провежда изследването, ранжират съгласно степента на привързаност на техните граждани на индивидуализма. Най – голяма е степента на индивидуализъм както може да се очаква в САЩ, Австралия и Великобритания, най-малка в Пакистан, Колумбия, Венецуела.

Днес има голямо количество сравнително - културни изследвания на индивидуализма и колективизма които могат да се дефинират на нивото на общността като групови ценности, но по своите измерения те по- скоро се представят като своеобразни ‘ мета-ценности ‘ за съответната етническа общност и нейната култура. Освен това **индивидуализмът и колективизмът**

продължават да бъдат отправни единици за анализ на ценностните ориентации и на отделните индивиди. В този смисъл склонните към колективизъм се дефинират като алоцентрични, а към индивидуализъм като идиоцентрични личности. Тази дименсия се оказва особено полезна за концептуализацията, предсказването и обяснението на межкултурните различия в индивидуалното поведение, които се проявяват особено в лукоса на контрола, каузалната атрибуция, емоционалните изяви, значимостта на личността или социалната идентичност, стиловете на преподаване, начините на изход от конфликтни ситуации и др.

Въз основа на всичко това може да се каже , че в съвременната етнопсихология съществува една **имплицитна теория за индивидуализма и колективизма** в качеството им на фундаментални културни синдроми.

Смисълът на индивидуализма е се свежда до това, че индивидът приема решения и действа в съответствие със своите лични цели, които за него са по важни от тези на общността. Аз – ът се определя като независима единица, способна да пребивава извън групата, а личността семята за базова единица за социално възприятие.

Представителите на индивидуалистичните култури, макар да се явяват членове на различни групи, много малко зависят и твърде слабо се идентифицират с тях, с изключение на нуклеарното семейство. Социалните групи оказват слабо влияние върху поведението на своите членове. Дори родителите не могат да влияят върху своите деца отраснали по отношение на избор на приятели, професия, местожителство, интимен партньор. В емоционален план, индивидуалистите са обособени от заобикалящите ги и притежават склонност към обединение и самота.

Основните ценности при тази култура са свободата в действията , самостоятелност в съжденията и властта над околните, така личността се чувства комфортно във всяка ситуация, било сред други или без тях, да се отличава и да е независима.

Индивидуалното поведение се регулира в много по- голяма степен от социалните нагласи, отколкото от обществените норми. С това се обяснява наличието на индивидуални ориентации към нарушаване несъобразяване с нормите на тези култури – стремеж към оригиналност, екстравагантност, също и спецификата на редица престъпления. Съществуващите социални нагласи поощряват независимостта от групата – дори не е прието да се дават пари на заем или вещи.

При разпределението на материалните ресурси преобладава такава норма на справедливост, която носи задължителното изискване възнаграждението да съответства на размерите на индивидуалния принос.

Съгласно имплицитната теория **индивидуализма и колективизма** , основен смисъл на колективистичните култури е приоритета на груповите над лични интереси.

Представителите на тези култури са захрижени за влиянието на своето решение върху твърде значимата за тях общност. Социалната идентичност е по- значима от личностната, базова единица за социалното възприятие е групата.

Колективистите осъзнават себе си като членове на много по- малко групи, отколкото индивидуалистите, но те са свързани много по- дълбоко, чувстват себе си въввлечени в живота на другите хора, преобладава потребността от помощ в трудни моменти.

По повод “ връзките между хората в тези култури “, Хюи и Триандис смятат , че е възможно да бъдат обобщени с понятието – “ **загриженост**”.

Групата оказва силно влияние върху поведението на индивида. За най- значими се признават родствениците, съседите, колегите, където хората са свързани с взаимни задължения и отговорности, основани на техния постоянен статус. Това се отнася най – вече за един вариант н колективима, а именно **вертикалния**, при който се акцентира върху йерархията на членовете на групата, социалното пространство се интерпретира с в термините “ почетно – по – малко почетно “ .

Хоризонтален колективизъм

– акцента е върху взаимозависимостта и единството . Строгата йерархия характерна за вертикалния колективизъм често се съпровожда със значима солидарност между хората със различен статус , характерна за хоризонталния колективизъм.

Основни ценности за колективистичните култури са спазването на традициите, послушанието, чувство за дълг, те осигуряват съхраняването и единството на общността , взаимозависимостта между членовете и хармонични отношения. Моралните норми са много по- значим регулатор на индивидуалното поведение , отколкото социалните нагласи. Твѐде високо се оценява “правилното поведение “, живот съобразен с традиции и обичаи.

Последните изследвания върху индивидуализма и колективизма предполагат невъзможността те да се разглеждат като взаимноизключващи се полюси.

Поведението на представителите на колективистичните култури зависи от това кои са другите, с които си взаимодействат. Склонни са да действат като типични колективисти в отношенията си членовете на своята общност. В средата на чужденци поведението им е като на индивидуалисти. В стремежа да се помага на другите или да се избягва конфликта стои отражението за предаността към со

бствената общност и желанието да се съхрани нейната хармония.

Приемането на една или друга норма при разпределението на възнаграждението зависи от цялостния характер на взаимодействията. Справедливостта се търси когато целта е продуктивност, а равенството когато цел е груповата хармония. В случаите когато целта е не е ясно определена колективистите се ориентират към съхраняване на груповата солидарност.

В стремежа да се обедини най- доброто от индивидуалистияните и колективистияни култури особено модерна концепцията за **комунитаризма**. Тя определя като най-желано на личността способността и да живее в общността чрез хармонични отношения с другите, без да загубва своята индивидуалност. Според Майерс комунитаристите “ предлагат нещо средно между западния индивидуализъм и източния колективизъм , между еготицистияната независимост, традиционно свързана с ролята на мъжа и

загрижеността свързана с ролята на жената “, “ между Аз – мисленети и Ние – мисленето “ .

Друг е въпроса, доколко комунитаристическата теория се основава на действителни културни реалности или по- скоро изразява определени западни идеологически нагласи, отчитащи последиците за съответните култури от универсализация на либерално -демократичната идеология.